

SLÄKT OCH HÄVD

Tidskrift utgiven av
GENEALOGISKA FÖRENINGEN
Riksförening för släktforskning

Nr 1 • 2015

Дорогана
СТКОВИЋ

Лан
2

Ett skattetorp och två Kex

– kyrkoherden i Norra Sandsjö Magnus Kexelius anor

Av Martin Brandt

Magnus (Birgersson) Kexelius (1628–1685), kyrkoherde i Norra Sandsjö i Växjö stift, uppges vara son till en Birge Kiäx i Åseda, Småland, och dotterdotters son till kyrkoherden i samma socken Måns Petri Svart.¹ För ungefär tre år sedan trodde jag mig ha hittat hans fädernesläkt i Åseda men det fanns en del osäkerhet. Här följer en beskrivning av hur jag fann hans rätta förfäder.

Garpatorp

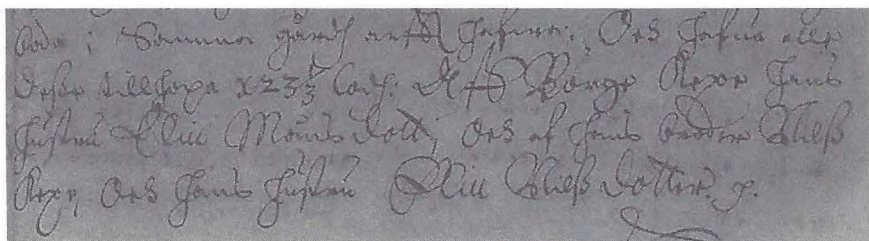
Det första man stöter på i domböckerna i jakt på information om Birge Kiäx är ett antal tvister kring ett skattetorp vid namn Garpatorp som låg i Åseda socken. Peder Månsson (Lood) till Hjälmköping klandrade år 1620 detta skattetorp som hade kommit från hans släkt.² Kyrkoherden herr Måns (Petri Svart) hade, enligt ett brev daterat 18/4 1586 som finns i avskrift bland landskapshandlingarna, fått frihet från alla utlagor för skattetorpet.³ Domboksmålet ger också upplysningar om att detta brev utfärdats på det villkoret att en rannsaking skulle ske kring torpet. Men någon sådan kom aldrig att ske och torpet och de omkringliggande ängarna fortsatte att brukas av Måns Petri Svart ("saligh gamle herr Måns") och hans svärson Måns Nicolai ("herr Måns").

Gamle herr Måns hade under sin tid avhyst torpet och sålt husen. Det berättas att gamle herr Måns "på sitt yttersta" hade begärt av sina barn att de

¹ Molin, Gösta Gideon & Wilstadius, Paul (1968), Smolandi Upsalienses: Smålandsstuder i Uppsala på 1500- och 1600-talen, band 3, 1646–1663, Uppsala: Smålands nation, nr 859.

² Göta Hovrätt - Advokatfiskalen Kronobergs län EVIIAAAD:4, Uppvidinge häradsrätt, ting 16 juni 1620, fol. 35v f.

³ Landskapshandlingar, Smålands handlingar 1591:15, opag. (bildid hos svar: A0047747_00207).

Börge Kexe och hans hustru Elin Månsdotters namn i domboksprotokollet med anledning av gårdsköpet 1629.

skulle ge Garpatorp tillbaka eftersom han hade fått dåligt samvete över vad som skett. Resultatet blev också att torpet nu åter kom i Peder Månssons (Lood) ägo.

Några år senare, 1625, uppstod en tvist kring markerna runt Garpatorp och en syn hölls.⁴ Kärande var Peder Månsson (Lood) och svarande var denna gång Börge Kexe i Kexegården i Åseda. Vid synen framgick det att Garpatorp länge hade varit obyggt och hävdad som äng under prästgården. Börge Kexes fader hade inhägnat en stor kohage från sin gård och runt om Garpatorp men fick nu frigöra mark som egentligen tillhörde Garpatorp. Börge figurerar senast 1637 i domboken, då kallad "Birge Kiäx i Åseda" (jfr ovan med Kexelius fader).⁵

1629 köper Börge Kexe och hans hustru en gård och genom detta får man namnet på hans hustru, Elin Månsdotter.⁶ Eftersom Magnus Kexelius mormors far var Måns Petri Svart så torde hon ha varit dotter till Svarts efterträdare och svärson Måns Nicolai och hans hustru Britta Månsdotter. Att så var fallet bekräftas av ett domboksmål från 1671 där kaplanen i Nottebäck herr Lars Magni Collander, som var son till Måns Nicolai, kallar Magnus Kexelius för sin systerson.⁷

Två "kex" i Åseda

Tvisterna om Garpatorp fortsätter in på 1670-talet mellan ättlingar till kyrkoherdarna i Åseda, Lars Collander och Magnus Kexelius, samt ättlingar till Per

⁴ Uppvidinge häradsrätt A1a:2, ting 31 maj 1625, fol. 120 r.

⁵ Uppvidinge häradsrätt A1a:3, ting 9 november 1637, fol. 43 v.

⁶ Uppvidinge häradsrätt A1a:2, ting 30 januari 1629, fol. 205 r.

⁷ Göta Hovrätt - Advokatfiskalen Kronobergs län EVIIAAD:30, Uppvidinge häradsrätt, ting 20 juni 1671, fol. 26 v.

Månsson (Lood). Allt detta framkom genom mina efterforskningar för snart tre år sedan, men det var något som inte kändes riktigt rätt. Det fanns ett par notiser i domboken som tydde på att Magnus Kexelius verkade ha kopplingar till byn Fröseke i Åseda snarare än till Börge Kiäx i Kexgården i Åseda by, den så självklara fadern. Av en slump föll alla bitar nyligen på plats. Det fanns två "kex" i Åseda och tvisterna kring Garpatorp visade sig vara ett triangeldrama!

Fröseke

Magnus Kexelius var alltså inte son till Börge Kiäx i Kexgården i Åseda. Hans fader var istället Börge Månsson i Fröseke by i Åseda. Bland turerna kring Garpatorp på 1670-talet vittnar ett antal personer att herr Måns (Kexelius) fader Börge bodde i Fröseke och hade utökat sin hage på ängarna kring Garpatorp.⁸ Både Börge Kiäx i Åseda och Börge Månsson i Fröseke hade alltså, enligt Garpatorps ägare, inkräktat på dess marker.

Det ovannämnda köpet av en gård år 1629 visade sig gälla storegården i Fröseke⁹ och köparen, Börge Kexe och hans hustru Elin Månsdotter, är Magnus Kexelius föräldrar. Gården köpte de tillsammans med Börgeres broder Nils Kexe och hans hustru Elin Nilsson. De bodde vid tiden på en annan gård i Fröseke.¹⁰ Det fanns alltså två stycken Börge Kexe/Kiäx i Åseda - en i Åseda by och en i Fröseke. Detta köp av gård är det enda stället jag stött på där Magnus Kexelius fader förekommer med tillnamnet Kexe.

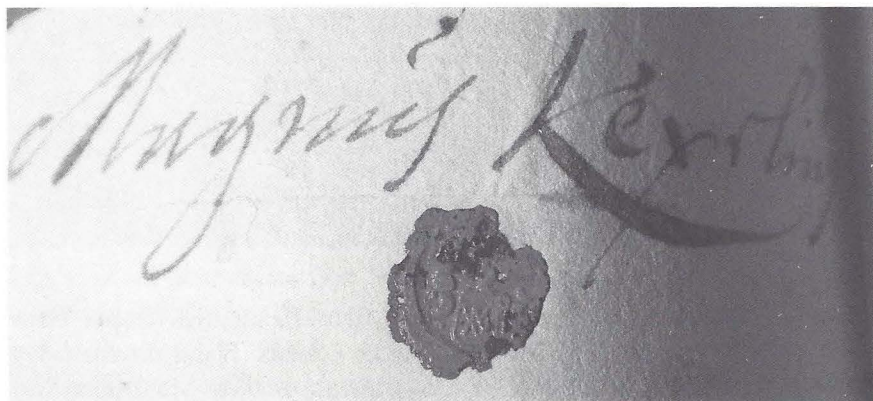
År 1634 köpte Börge Månsson (Kexe) upp alla delar av Fröseke gård från sina syskon och fastrar, dels de arvelotter som fanns i gården han var uppfödd på, och dels alla lotter i den nyköpta granngården som syskonen hade ärvt efter den nu avlidne brodern Nils.¹¹ Syskonen var Rangel i Svenstorp och Jon i Slåttra i Åseda socken, Ingrid och Sissela i Brorsmåla i Nottebäck och Gise i Göstorp. Fastrarna var Botilla i Skeda, Marta i Hylte, Rangel i Toratorp och Gunnel i Mulatorp.

⁸ Göta Hovrätt - Advokatfiskalen Kronobergs län EVIIAAAD:30, Uppvidinge häradsrätt, ting 8 maj 1672, fol. 11v ff.

⁹ Gårdens namn och ägare redovisas tidigare vid samma ting som försäljningen ägde rum, se: Uppvidinge Häradsrätt A1a:2, ting 30 februari 1620, fol. 203 v f.

¹⁰ Bröderna Börge och Nils i Fröseke och systemen Rangel i Svenstorp nämns i domboken i ett antal mål som vittnen rörande en stöld. Se t.ex. Göta Hovrätt - Advokatfiskalen Kronobergs län EVIIAAAD:4, Uppvidinge häradsrätt, ting 22 september 1618, opag.

¹¹ Uppvidinge Häradsrätt A1a:2, ting 3-4 november 1634, fol. 39 v ff.

Magnus Kexelius sigill ur en handling i Växjö Domkapitels Arkiv 1678, Foto: Niclas Rosenbalck

Gården i Fröseke var ett fädernearv och genom att kontrollera landskapshandlingarna framgår det att Börge Månssons fader hette Måns Gisesson. Han förekommer i handlingarna för Fröseke från 1566¹² fram tills han 1605¹³ ersatts av sonen Nils.

Från 1606 förestods gården av Nils broder Börge.¹⁴ Innehavaren av gården i Fröseke från åtminstone 1538 till 1560-talet hette Gise och var, med tanke på Måns Gisesson och hans systrars arv i gården, högst sannolikt deras fader.¹⁵ Varför Börge och Nils har tillnamnet Kexe vet jag inte, måhända var de besläktade med ovannämnde Börge Kexe/Kiäx i Kexegården i Åseda by.

År 1640 vittnar Börge Månsson (Kexe) inför Uppvidinge häradsrätt att han för 40 år sedan bodde i Badeboda. Han uppges då (1640) vara en gammal och grå man¹⁶ och sista gången han förekommer i mantalslängderna för Fröseke är 1649.¹⁷ Mantalslängderna avslöjar också att han hade en dotter

¹² Landskapshandlingar, Smålands handlingar 1566:18, Årliga räkntan, fol. 195 v.

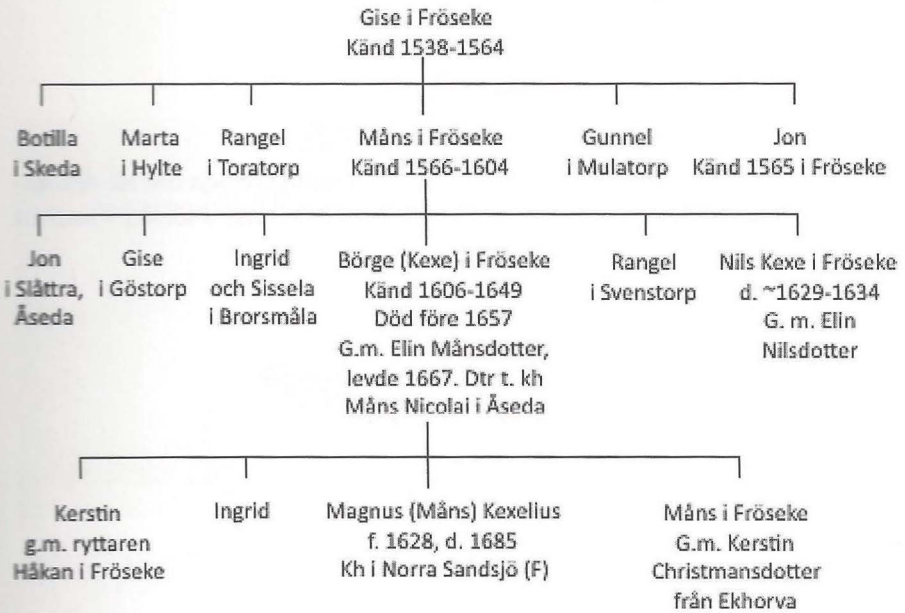
¹³ Landskapshandlingar, Smålands handlingar 1605:1, Årliga räkntan, fol. 136 v.

¹⁴ Landskapshandlingar, Smålands handlingar 1606:1, Årliga räkntan, fol. 51 r.

¹⁵ Landskapshandlingar, Smålands handlingar 1538:1, Årliga räkntan, fol. 47 r samt 1563:26, Årliga räkntan, fol. 4 v.

¹⁶ Uppvidinge häradsrätt Ala:3, ting 25-26 augusti 1640, fol. 73 v.

¹⁷ Mantalslängder 1642-1820 Kronobergs län, 1649 (SE/RA/55203/55203.06/8), fol. 116 r.

Magnus Kexelius släkttavla med utgångspunkt från hans farfars far Gise i Fröseke.

Ingrid,¹⁸ vars vidare öde jag inte känner till. Börges hustru Elin står utan sin make i mantalslängderna fram till 1655 då svärsonen, ryttaren Håkan med hustru Kirstin, har övertagit gården.¹⁹ I 1657 års mantalslängd omtalas änkan Elin i Fröseke och Börge var då alltså död.²⁰

Även svärsonen Håkan tvistade kring Garpatorp. När han hemkom från kriget i fiendeland så hade Patrik Monpenne ("Månepenne" kallad i dombocken) som ärvt Garpatorp efter sin mor (Margareta, dotter av Per Månsson Lood²¹) utfört svedjebruk på mark som Håkan ansåg tillhöra Fröseke och som Monpenne ansåg tillhöra Garpatorp.²²

Utöver Magnus (Måns) Kexelius, Ingrid och Kerstin hade Börge Månsson även en andra son med namnet Måns som år 1666 hade en del av Fröseke storegård i underpant för 20 riksdaler av Magnus Kexelius. Panten inlöstes av Måns Börgessons svärfader Christman i Ekhorva som ett år senare gjorde en överenskommelse med Håkan i Fröseke som då blev ägare av panträttheten.²³ Ett halvt hemman i Fröseke såldes ("i börd") 1694 av Magnus Kexelius änka Sara Rosandra²⁴ till Börge Brorsson i Fröseke.²⁵

¹⁸ Mantalslängder 1642-1820 Kronobergs län, 1644 (SE/RA/55203/55203.06/3), sid. 298.

¹⁹ Mantalslängder 1642-1820 Kronobergs län, 1655 (SE/RA/55203/55203.07/12), fol. 703 r.

²⁰ Mantalslängder 1642-1820 Kronobergs län, 1657 (SE/RA/55203/55203.06/14), fol. 383 v.

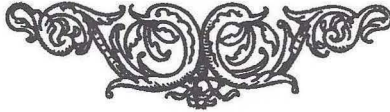
²¹ Elgenstierna, Gustaf (red.), Riddarhusets stamtavlor [Elektronisk resurs], Version 3.0

²² Uppvidinge häradsrätt A1a:3, ting 6 november 1662, opag.

²³ Uppvidinge häradsrätt A1a:3, ting 5 mars 1666, opag. samt Göta Hovrätt - Advokatfiskalen Kronobergs län EVIIAAD:29, Uppvidinge häradsrätt, ting 17 mars 1667, fol. 9 v.

Epilog

Så visade sig det vara fråga om två Kex(e)! Utgångshypotesen om att den andra Kexen - i Åseda by - varit Magnus Kexelius far smulades sönder - som ett sprött kex...

MARTIN BRANDT, Höganäs. Född 1984. Systemutvecklare och arbetar som konsult inom webb och e-handel. Släktforskat sedan ca 1997. Webbanvarig i föreningen Kullabygdens Släktforskare, skriver i medlemsbladet där om 1600-talets invånare i norra Luggude härad i Skåne. Forskar i den egna släkten, främst i Skåne och Småland. Nyligen publicerat ett större arbete i Svensk Genealogisk Tidskrift 2014:1 om den s.k. Dädesjösläkten. Har tidigare bidragit med rättelser i Släkt och Hävd rörande småländska prästsläkter. (martin_brandt@telia.com)

²⁴ Även Sara Rosandras anor kan spåras långt bak i tiden: Hennes farmors mormors farfar hette Måns Håkansson och ägde två gårdar i Sandåkra by i Bäckseda, Jönköpings län, på vad som borde vara sent 1400-tal, uppgifter som framkom efter tips från släktforskaren Göran Sollin. Mer om hennes släkt kan läsas i två inlägg jag skrivit på Anbytarforum (aforum.genealogi.se) under Källor » Tryckta skrifter » Herdaminnen » Växjö stift daterade 2011-12-28 samt 2013-08-04.

²⁵Göta Hovrätt - Advokatfiskalen Kronobergs län EVIIAAAD:60, Uppvidinge häradsrätt, ting 5 november 1694, sid 73.